

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Valerie Salajková

**Význam, role a funkce psa ve společnosti a
v rodině**

Bakalářská práce

Praha 2017

Autor práce: **Valerie Salajková**

Vedoucí práce: **Mgr. Miroslav Grznár**

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

SALAJKOVÁ, Valerie. *Význam, role a funkce psa ve společnosti a v rodině*. Praha, 2017. 40 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Miroslav Grznár.

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá vztahem člověka a psa. Toto téma jsem zvolila vzhledem k jeho aktuálnosti odrážející se v počtu chovaných psů, jejich oblíbenosti, ale také v řadě dalších fenoménů ve společnosti na psy odkazujících. Konkrétním cílem této práce je hlubší porozumění významům a rolím, které jsou připisovány psům nejen ve společnosti, ale i v rodinách mých respondentů. Vycházím z teorie sociálního konstruktivismu, dle které jsou významy jevů, a tedy i zvířat ve společnosti, utvářeny během sociálních interakcí. Výzkum byl proveden na základě zúčastněného pozorování a narativních rozhovorů provedených s náhodně zvolenými seniory. V teoretických východiscích práce rozvádím vztah lidí a zvířat v různých dobách a společnostech s důrazem na rozdílný přístup k nim ve společnosti dnešní. Důležité je pro mou práci především rozdělení zvířat na divoká, užitková a domácí mazlíčky, z nichž právě psi jsou těmi nejoblíbenějšími. Mezi hlavní zjištění této práce patří významnost, jež je psům respondenty připisována. Psi totiž ve společnosti mohou působit nejen jako zvířata, ale i jako osobnosti. Častým jevem je jejich antropomorfizace - tedy přisuzování lidských vlastností, emocí a myšlení. Antropomorfní psi mohou hrát v rodině mnoho rolí, nejčastěji připisovanou je však role dítěte. S čímž je spojeno další zjištění tohoto výzkumu - emocionální souznění zvířat a lidí nabývá na intenzitě.

Abstract

This paper deals with the relationship between a man and a dog. This topic was chosen because of its up-to-date nature in the Czech society reflected in the number of owned dogs and their popularity as pets. The specific aim of the thesis is the deeper understanding of meanings and roles attributed to dogs in society from the point of view of my respondents - seniors. The view of animals in the society is based on the theory of social constructivism, according to which the meanings of phenomena, and hence of animals in the society, are created during social interactions. The research was conducted on the basis of participating observations and narrative interviews with randomly selected seniors. In the theoretical basis of the thesis, the relationship between people and animals in different times and societies is emphasized, highlighting a different approach to them in today's society. Classification of animals in the society is further explained and most frequent categories are presented. This classification concerns wild animals, farm animals, and pets, of which dogs are the most popular ones. One of the findings is the importance attributed to dogs in the society. Dogs in the society can be seen as animals but also as individual personalities. The frequent phenomenon in my analysis is anthropomorphism - the projection of human qualities, emotions, and thoughts onto dogs. Anthropomorphic dogs can play many roles in the family, but the most common is the role of a child. This conclusion is accompanied by another finding of this research - growing importance of the emotional bond between dogs and people.

Klíčová slova

Lidsko-zvířecí vztah; zvířata ve společnosti; pes ve společnosti; pes v rodině; antropomorfizace.

Keywords

Human-animal relationship; animals in society; dog in society; dog in the family; anthropomorphism.

Rozsah práce: 70 733 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19. 5. 2017

Valerie Salajková

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Miroslavovi Grznárovi za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat Mgr. Barboře Spalové, Ph.D. za vstřícnost a pomoc při získávání nových informací. Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za podporu a pomoc nejen při psaní této práce. Největší dík patří pochopitelně mým respondentům, kteří byli ochotni se se mnou podělit o jejich zkušenosti.

Institut sociologických studií

Projekt bakalářské práce

Předpokládaný název: Pes jako společenský aktér

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Grznár

Uvedení do tématu:

V dnešní době je velice těžké se vyskytovat ve veřejném prostoru, či kdekoli jinde a nespátřit tam psa, či jiného domácího mazlíčka. Přestože se člověk za tisíciletí od přírody vzdálil opravdu hodně, přátelský vztah mezi člověkem a zvířetem se přesto zdá být čím dál častější. Tento posun nevidíme jen na ulicích, ale také v literatuře, kde můžeme najít opravdu mnoho odkazů na domestikovaná zvířata, nejsou-li jim věnovány rovnou celé knihy. Tyto odkazy jsou patrné i v sociologické literatuře, kde se vědci zabývají především vztahem mezi lidmi a zvířaty a jeho vlivem na ně.

Domnívám se tedy, že je důležité se na tento vztah zaměřit a pokusit se prohloubit své vědomosti o interakci a vzájemném vlivu mezi člověkem a psem. Do jaké míry a jakým způsobem je ovlivněn člověk svým psem? Ovlivňuje jejich vzájemná interakce vztahy člověka s ostatními lidmi? Jaký vliv může mít vlastnictví psa na socializaci jedince? Je zřejmé, že vlastnictví psa neovlivňuje jen jeho majitele a samotného psa, ale také lidi, se kterými se dennodenně setkává. Jak tito lidé reagují, jaké mají pocity? Jak se vzájemně chovají? Jaké vztahy mohou vzniknout mezi těmito lidmi? Toto jsou další otázky, na které bych se chtěla v této práci zaměřit.

Předpokládaná metoda zpracování:

Ke studiu této problematiky využiji odbornou literaturu týkající se především sociologického přístupu ke psům a jiným mazlíčkům, změny úlohy psa v životě člověka v čase, vztahů mezi lidmi a psy a jejich vzájemné interakce.

Dále ve své studii provedu etnografickou studii pejskařů, nepejskařů a jejich psů ve veřejném prostoru. Budu tedy sledovat, jak se k sobě chovají lidé, ale také jak se chovají ke svým, či cizím psům.

Provedu také několik polostrukturovaných rozhovorů s pejskaři i nepejskaři. Rozhovory se budou týkat především vlivu psa na sociální vyloučení, či začlenění „páníčka“ a postoje k ostatním pejskařům/nepejskařům. Respondenti budou osloveni náhodně dle předchozího pozorování.

Domnívám se, že využití kvalitativního přístupu mi poskytne hlubší poznatky o životě těchto sociálních aktérů a jejich vztazích.

Orientační struktura práce:

1. Úvod
 - a. uvedení výzkumné otázky, východisek a cílů práce
2. Teoretická část
 - a. vysvětlení základních pojmů vztahujících se k úloze psa v lidské společnosti, ke vztahům mezi lidmi a psy, a přítomností psů ve veřejném prostoru
3. Metodologie výzkumu
 - a. popis metod výzkumu a způsobů sběru dat, reflexe výzkumu
4. Analytická část
 - a. popis získaných dat, jejich analýza a interpretace z nich vycházející
5. Závěr
 - a. shrnutí hlavních zjištění

Předpokládaná literatura:

Aftandilian, Dave. 2007. *What Are the Animals to Us?: Approaches from Science, Religion, Folklore, Literature, and Art*. Knoxville: University of Tennessee.

Arluke, Arnold and Clinton Sanders. 1996. *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.

Arluke, Arnold. 1993. *Bringing Animals into Social Scientific Research*. In: *Society and Animals 1*.

Beck, Alan M. 2013. *The Human Dog Relationship: A Tale of Two Species*. In: *Dogs, Zoonoses and Public Health*. CABI: Boston.

Beck, Alan; Katcher, Aaron. 1996. *Between Pets and People: the Importance of Animal Companionship*. In: West Lafayette: Purdue University Press.

Beck, Alan; Mayers, Marshall. 1996. *Health enhancement and companion animal ownership*. In: *Annual Reviews Public Health*.

Bryant, Clifton D. 1979. The Zoological Connection: Animal-Related Human Behavior. *Social Forces* 58.

Coren, Stanley. 2008. *The Modern Dog: A Joyful Exploration of How We Live with Dogs Today*. New York: Free Press - Simon and Schuster.

Čejka, Jan. 2010. *Zvířata jsou naši bližní*. Praha: Práh.

Demello, Margo. 2012. *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.

Franklin, Adrian. 1999. *Animals and Modern Cultures. A Sociology of Human-Animal Relations in Modernity*. London: SAGE.

Gehl, Jan. 2000. *Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství*. Brno: Nadace partnerství.

Haraway, Donna, J. 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Hobson-west, Pru. 2007. *Beasts and boundaries: An introduction to animals in sociology, science and society*. In: *Animals and people, Qualitative Sociological Review* 3.

Jackson, Virginia. 2005. *Meeting in the Park: Are Dog Owners Who Talk to One Another Contributing to Social Capital and Is This a Valid Tool to Promote Responsible Pet Ownership?*. Urban Animal Management Conference Proceedings.

Levinson, Boris. *New Perspectives on our Lives with Companion Animals*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1983.

Sanders, Clinton. 1999. *Understanding Dogs: Living and Working with Canine Companions*. Philadelphia: Temple University Press.

Obsah

PŘÍBĚH VÝZKUMU	1
ÚVOD	1
1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	2
1.1 Sociologie a zvířata	2
1.3 Historie lidsko-zvířecího pouta	4
1.4 Sociální konstrukce zvířat	5
1.5 Zvířata v našem jazyce	6
1.6 Hierarchizace zvířat ve společnosti	6
1.7 Emocionální funkce domácích mazlíčků	8
1.8 Zvířata v dnešní společnosti	9
1.9 Proč právě pes?	10
2. METODOLOGIE	13
2.1 Cíl výzkumu	13
2.2 Výzkumné otázky	13
2.3 Metoda sběru dat	13
2.4 Výběrová skupina	14
2.5 Sběr dat	14
2.6 Analýza dat	15
2.7 Reflexe výzkumu	16
3. ANALYTICKÁ ČÁST	17
3.1 Pes v České republice	17
3.2 Hierarchie zvířat ve společnosti	18
3.3 Pes vs. člověk	20
3.4 Antropomorfizace	21
3.5 Nevýhody spojené se psy ve společnosti	22
3.6 Když přijde pes	24
3.7 Pes v rodině	24
3.8 Mluvení o psech, se psy a na psy	26
4. ZÁVĚR	27
SUMMARY	28
POUŽITÁ LITERATURA	29

Příběh výzkumu

Lidsko–zvířecí interakce mě fascinovaly odjakživa, ale až s pořízením psa a hlubším zařazením sociologie do mého života, jsem si jich začala více všimnout a snažila se je pochopit. Najednou jsem s kolemjdoucími vstupovala do interakce mnohem častěji, a naše komunikace získala jiný rozměr. Předtím, ačkoliv jsem se vyskytovala mezi lidmi velmi často, většinou k žádné interakci nedocházelo a pokud ano, tak se jednalo o nějaké neutrální sdělení, v kolik jede autobus nebo jakým směrem se vydat. Nyní zažívám interakcí mnohem více a téměř nikdy nejsou citově neutrální. Ve většině případů mě lidé zastaví a nadšeně se dožadují informací o mém psovi, anebo se nad ním naopak rozčilují. Pozitivní přístup ovšem zdaleka převládá. Mnoho lidí se dokonce baví s mým psem a mě ani nepozdraví.

Dalším překvapením pro mě byla cesta se psem na Slovensko, kde převažovaly do značné míry ohlasy negativní, směřované jak na mého psa, tak i na mne jako na majitelku. Po Slovensku jsem cestovala s kamarádkou a mým psem týden a pozitivní reakce jsem zaznamenala jen dvě, zato negativních bylo mnohem více. Jakmile jsme přešli hranice zpět do České republiky, během hodiny na výletě u zámku Hluboká nad Vltavou, jsem zaznamenala 16 reakcí, přičemž jedna byla neutrální a zbylé pozitivní.

Více a více mě tedy udivovalo, jak se postoj ke mně mění na základě toho, kde jsem, s kým mluvím, ale především podle toho, zda s sebou mám svého psa či nikoliv. V této práci se tedy zabývám přístupem lidí ke zvířatům, konkrétně seniorů ke psům, a jejich postavení ve společnosti.

Úvod

Výzkum psů a jejich vztahu k lidem je aktuálním tématem, o čemž svědčí nejen jejich četnost ve společnosti, ale také oblíbenost a medializace. Cílem této práce je popis významů a rolí, které může pes zastávat v rodině a ve společnosti, na základě interpretace jedenácti narativních rozhovorů, vedených se seniory.

V teoretické části nabízím stručný přehled možností sociologického vztahování se ke psům, z nichž preferuji jejich konstruktivistické pojetí ve společnosti. Poté se věnuji konkrétním sociálním konstrukcím zvířat s ohledem na minulost lidsko–zvířecího pouta. V tomto ohledu zmiňuji také jazyk jako jeden z prostředků utváření významů ve společnosti s konkrétními příklady zoologických odkazů v naší řeči. V návaznosti na sociální konstruktivismus nabízím různé sociologické pohledy na dělení zvířat ve společnosti,

s důrazem na zvyšující se význam emocí v lidsko-zvířecím vztahu, s čímž také souvisí obliba domácích mazlíčků, kterou popisují v dalším oddíle. V závěru teoretické části zdůvodňují volbu psa jako nejoblíbenějšího a nejdříve domestikovaného zvířete v lidské společnosti.

Následuje metodologická část, ve které obhajují svou volbu kvalitativní metody a narativního rozhovoru z důvodu možností hlubšího porozumění tématu. Poté je popsán sběr dat pomocí rozhovorů s náhodně oslovenými seniory a jejich analýza pomocí kategoriálně obsahové analýzy a metafor, z kterých ale také vyplývají jistá omezení výzkumu, která jsou zmíněna v závěru metodologické části.

V analytické části rozebírám jednotlivá zjištění, vycházející z interpretace sebraných dat a to především vnímanou nadřazenost psa nad ostatními zvířaty i lidmi ve společnosti, jeho antropomorfizaci a přístup k němu jako k dítěti, způsobený mimo jiné důrazem kladeným na emocionální výměnu. V závěru práce shrnuji a srovnávám sebraná zjištění s teoretickými východisky mé práce.

1. Teoretická východiska

1.1 Sociologie a zvířata

Přestože je lidská společnost spojena s přírodou a tedy i se zvířaty odnepaměti, v sociologických pracích byla do konce minulého století zvířata téměř zcela opomíjena. Nebyla-li opomíjena, byla stavěna do opozice vůči člověku. Jedním z důvodů byl názor, že člověk na rozdíl od mnoha jiných živočišných druhů nemá v pravém smyslu přirozené prostředí. Sociologie byla tedy dlouhou dobu antropocentrická - orientovaná jen na člověka a lidsko-zvířecí interakce či přítomnost zvířat v lidské společnosti nebyly při sociologických studiích brány v potaz (Vandrovcová 2010).

Arluke a Sanders spatřují mezi dalšími důvody pro opomíjení zvířat v sociologických studiích přílišný důraz na jazyk jako na prostředek komunikace. Vědci se totiž domnívali, že zvířata komunikují jen na primitivní bázi, nejsou schopna přemýšlet a vědomě vstupovat do sociální interakce. Sociologie také mohla odrazovat od zahrnutí zvířat do studií lidské společnosti mylná domněnka, že zvířata v industriální společnosti (zaměřené na technologie odklánějící se od přírody) nebudou mít nijak významné postavení (Arluke & Sanders 1996: 20, 32).

I přes některé komentáře a snahy týkající se zahrnutí zvířat do sociologie v druhé polovině devatenáctého století, zůstává lidsko-zvířecí vztah v obecné sociologické rovině

opomíjen. Průlomovým je článek *The Zoological Connection: Animal-Related Human Behavior* od Cliftona Bryanta z roku 1979 (Vandrovcová 2010).

Bryant zdůrazňuje důležitost zahrnutí zvířat do sociologie na příkladech činností, symbolů, jazyka a mnoha dalších jevů naší společnosti ovlivněných zvířaty. Autor dokonce tvrdí, že zvířata či zvířecí symboliku najdeme v jakémkoliv jevu společnosti. Za nejdůležitější z nich považuje jazyk. Tématy vhodnými pro bližší pochopení zvířat v sociologii považuje například zvířata jako sociální problémy, lidsko-zvířecí vztahy na pracovišti, nebo také se zvířaty spojenou zločinnost. Upozorňuje na neodůvodněný nezájem sociologie o zvířata, přestože jejich přítomnost a význam ve společnosti jsou evidentní – otevírá tak možnost společenského aktéra ne-člověka (Bryant 1979).

Význam zvířat v lidské společnosti se díky tomuto článku stal jedním z témat sociologických prací. Vzniklo nové odvětví sociologie zvané Human-Animal Studies, které je takto nazýváno i mezi českými autory. Vznikla různá periodika jako *Anthrozoös a Society and Animals*, ale články na téma zvířat ve společnosti se objevovaly i v jiných sociologických časopisech. Na počátku šlo především o texty vyzívající k zahrnutí zvířat do sociologického výzkumu, později už ovšem vycházely konkrétnější články týkající se různých aspektů lidsko-zvířecího spojení (Vandrovcová 2010).

Arluke a Sanders se domnívají, že úkolem dnešní sociologie je mimo jiné pochopení významů, která pro člověka zvířata mají. To nám přináší také možnost lepšího pochopení společnosti a jejích hodnotových orientací. Lidsko-zvířecí interakce nám mohou pomoci odhalit, kde se během sociální interakce utváří sociální význam, jak si organizujeme sociální svět nebo jak vidíme naše spojení s ostatními živými bytostmi a co pro nás toto spojení znamená (Arluke & Sanders 1996: 3, 20, 36).

Domnívám se, že další výhodou plynoucí ze zahrnutí zvířat do sociologického výzkumu je možnost pozorování lidské komunikace týkající se psů nebo jim přímo směřované. Verbální komunikace při kontaktu se zvířetem je mnohdy upřímnější než komunikace s ostatními lidmi. Zvířata totiž nejsou pro člověka náročným komunikačním partnerem z hlediska očekávané společenské konvence. Lidsko-zvířecí interakce nám tedy může odhalit mnoho o nás samotných.

Nespornou výhodou je dle mého názoru také možnost pozorovat a přispět k porozumění kulturních změn, které se na přístupu ke zvířatům promítají. Zvířata existují v naší společnosti nejen jako jiné biologické druhy, ale také jako sociální konstrukty utvářené lidmi. Studium zvířat nám tedy nabízí nejen nový pohled na neustále probíhající změny v lidské společnosti, ale také možnost porovnání různých kultur dle jejich odlišného přístupu ke zvířatům.

1.2 Historie lidsko-zvířecího pouta

Stanislav Komárek ve své knize *Ochlupení bližní* (2011) uvádí mnoho zajímavých příkladů, kdy byla zvířata již v dávných dobách platnými členy lidských společností. Například v Jižní Americe bylo zvykem kojit malá prasátka lidskými ženami a některé etnické skupiny v Africe pro své oblíbené býky skládaly básně. Zvířata byla často také zahrnuta do právního systému, což svědčí o jejich uznání jako právoplatných členů společnosti.

Archeologické nálezy ukazují, že emocionální pouto mezi zvířetem a člověkem může být mnohem starší, než se původně myslelo. Byly například nalezeny ostatky člověka pohřbené spolu s liškou asi 14 až 17 tisíc let staré. Mnoho takto pohřbených ostatků bylo nalezeno i z pozdějšího období. Důvody pro pohřbívání lidí se zvířaty mohou být různé. Jednou z hypotéz je, že člověk a zvíře byli spolu pohřbeni kvůli vzájemné citové vazbě (Serpell 2015). Dle jiné teorie, kterou podporuje také Eleanora M. Woloy ve své knize *Pes a lidská duše: studie o povaze vztahů mezi člověkem a psem a o významu symbolických obrazů psa v mýtech, snech a představách* (2005), byli psi pohřbíváni s lidmi jako jejich průvodci světem mrtvých. Obě tyto teorie naznačují, že byl pes pro člověka emocionálně důležitý už tehdy. O oblibě zvířat svědčí také samostatné hroby skotu z roku 5500 př. n. l., které se našly v Abu tabari (Jesse 2006 in Bollig, Schnegg & Wotzka: 2013). Kromě nálezů ostatků, prokazují významnost lidsko-zvířecího pouta i jeskynní malby či časté popisování zvířat ve starých bájích, mýtech, legendách a náboženských textech (Vandrovcová 2011:22).

V Bibli se píše, že spolu lidé a zvířata mohli promlouvat až do degradace vztahů při Babylonské pohromě. Už starozákonní autoři staví svá díla na hierarchii – Bůh, člověk, zvíře. Všechny tyto kategorie jsou svobodné, mohou za sebe rozhodovat a být součástí dialogu, ale zároveň podřízené těm předchozím. Zvířata vstoupila do dialogu s člověkem tím, že je pojmenoval (v tomto případě se jedná o druhové pojmenování). Avšak dialog je možný, jen jsou-li si ho oba jedinci vědomi a mohou v něm reagovat dle svých rozhodnutí, mají-li možnost vlastní volby (Pury 1999: 75-78).

Stejně jako je hierarchicky rozdělena společnost lidí, i zvířata jsou v ní seřazena dle svých sociálních statusů, která jim připisuje člověk. Všechna zvířata se dle těchto rozdělení nacházejí samozřejmě v podřazenosti člověku. Už ve spisech ze Starého zákona se autoři zmiňují o tom, že pouze člověk je hoden (a schopen) dialogu s Bohem, přestože má etické povinnosti se o zvířata starat, jelikož i ona jsou výtvorem Boha (Pury 1999: 13-14). Už v Bibli jsou tedy zvířata pojímána s velkým důrazem na jejich vztah k Bohu a především k člověku.

1.3 Sociální konstrukce zvířat

Být zvířetem v naší postmoderní společnosti je také záležitost kulturní a sociální, než jen věc daná biologickými fakty. Dle výkladu autorů knihy *Sociální konstrukce reality* (1999) Bergera a Luckmanna, je naše každodenní realita objektivizována, což znamená, že přistupujeme k věcem a faktům jako předem daným, přestože je jejich význam utvářen především našim vnímáním, hodnocením a přisuzováním významů během sociální interakce. I význam zvířat je tedy sociální konstrukcí.

Pro pochopení toho, jak lidé nahlíží na zvířata, je třeba brát v úvahu jejich kulturní význam mnohem více než jen jejich fyziologii. Tento význam závisí nejen na kultuře a lokalitě, ale také na okolnostech interakce, během které je utvářen. Ovlivněn může být především ostatními lidmi, institucemi, kulturou, dobou a médii. Sociální konstrukce pojmání zvířat se tedy mění, protože jim jiní lidé na jiném místě a v jinou dobu přiřkládají jiné významy (Arluke & Sanders 1996: 9 – 10).

Přestože je zvíře pojímáno sociální konstrukcí a je posuzováno dle možného užitku a jemu připisovaných kulturních vlastností, bylo by chybné se domnívat, že fyziologické vlastnosti nehrají v tomto chápání zvířat žádnou roli. Na základě zvířecí fyziologie jim lidé připisují určitou dovednost či schopnost. Fyziologie má také vliv na přístup jedince ke zvířeti – zatímco zvířete s velkými zuby se člověk bojí, roztomilost vede k jeho oblibě. Oblíbenost Pandy velké můžeme přiřadit jak její nemotornosti, tak její podobě lidem (Mullan, Marvin 1999: 19).

Zatímco fylogenetický systém řadí zvířata dle jejich biologických znaků a rozdílností, sociozoologický systém řadí zvířata podle toho, jak dobře jsou schopna ztvárňovat role, které jsou jim ve společnosti připisovány. Jak dobře vnímají zvířata své místo ve společnosti a umí z něj nevystupovat, tedy ovlivňuje jejich pořadí na žebříčku oblíbenosti. Domácí zvířata mají vysoký sociální status, jelikož jsou poslušná a plní jim přisuzovanou roli. Taková zvířata jsou ve společnosti lidí velmi vítána především proto, že se nevykykají řádu a pomáhají tak posílit názor, že společnost se ubírá správným směrem (Arluke & Sanders 1996: 169).

I metaforický náhled světa podporuje tvrzení sociálního konstruktivismu a to, že mohou lidé na základě interakce popisovat stejný předmět, ale přisuzovat mu odlišný význam. Potažmo tedy i v metaforách můžeme pozorovat naše kulturní hodnoty, kterým se tato práce částečně věnuje. Autoři dokonce tvrdí, že naše zkušenost, a tedy i její vnímání je ovlivněno kulturou „skrz naskrz“ (Lakoff & Johnson 2002: 35 - 36, 75).

1.4 Zvířata v našem jazyce

Přístup ke zvířatům a přírodě se liší nejen v čase, ale také v dané společnosti. Tyto odlišnosti můžeme pozorovat nejen v chování ke zvířatům, ale také v jejich zobrazování a v odkazech na ně v našem jazyce. Jazyk je jedním z odrazů společnosti a počet slov, jejich využití a zaměření nám o dané kultuře může mnohé prozradit. Jako příklad poslouží Arabové, kteří mají ve svém jazyce přes šest tisíc slov týkajících se velbloudů (Bryant 1979: 400).

Dříve byla zvířata zobrazována a popisována především v mýtech, legendách a náboženských textech. Byla tedy pojmána jako cosi mytického, exotického a cizího, sice byla důležitá, ale nebyla spojena s člověkem blízkým citovým poutem. Nyní jsou zvířata zobrazována a popisována v knihách, filmech, ale i jako plyšové hračky pro děti či jako maskoti sportovních týmů a univerzit (Vandrovcová 2011:22). Je tedy vidět posun, kdy se mytická zvířata, o kterých člověk mnoho nevěděl, a která v něm budila respekt, stala našimi přáteli, kteří nám jsou blízcí a vyvolávají v nás silnou emocionální odezvu.

Jak bylo již zmíněno výše, jedním z možných důvodů opomíjení zvířat v sociologické analýze byla jejich nemožnost verbálně s námi komunikovat. Přesto je náš jazyk zoologickými odkazy přeplněn a ty nás mohou ovlivňovat více, než si jsme ochotni připustit. Tyto odkazy se nalézají nejen v příslovích a pořekadlech: „psa by nevyhnal“, „má se jako prase v žitě“, „vlk v rouše beránčím“. Ale také je možné je zaznamenat, když přiřazujeme lidem zvířecí vlastnosti: „tlustý jako prase“, „hladový jako vlk“, „chytrý jako liška“ nebo například „pilný jako včela“. I některé stavy věcí se dají pojmenovat zvířecím přirovnáním, například když má sešit „oslí uši“ nebo když si šetříme peníze v „prasátku“.

Pomocí zvířecích odkazů můžeme popsat i celý náš den. Můžeme se například navečeřet v restauraci „U Medvídků“, kam dojedeme naším „Mustangem“ a po večeři, kdy jsme si dali „španělského ptáčka“ s pivem „Pardál“, si zakouříme „Camelky“. Poté se pojedeme podívat na film „Psí poslání“ a večer přečteme starším dětem kapitolu z „Bílého tesáka“ a dětem mladším pohádku „Tři malá prasátka“. Před usnutím děti ubezpečíme, že když vstanou „s prvním zakokrháním kohouta“, tak si zítra určitě půjdeme „zajezdit na koních“ a stihneme i zápas „Bílých tygrů“ v Liberci, protože „ranní ptáče dál doskáče“.

1.5 Hierarchizace zvířat ve společnosti

Jedním z hlavních faktorů ovlivňujících změnu v přístupu ke zvířatům jsou vědomosti. V minulosti člověk často ani neznal zvířata z nejbližšího okolí a nyní má informace o zvířatech

žijících na druhé straně zeměkoule. Zatímco dříve se tedy mohla dělit zvířata na známá či neznámá nebo například na nebezpečná či neškodná, nyní je dělení zvířat mnohem složitější.

Zvířata jsou biology řazena do mnoha kategorií a podkategorií. Pro nás je ovšem mnohem důležitější, jak jsou zvířata dělena běžným člověkem, který o nich sice také může mít mnoho vědomostí, ale nezabývá se jimi dopodrobna. Přestože existuje mnoho sociálních konstrukcí jednotlivých zvířat a ty se neustále mění, jak již bylo zmíněno výše, můžeme nalézt společné pojmy a dle nich zvířata kategorizovat. Ve společnosti tak často nalezneme řazení zvířat dle jejich domácího prostředí, na zvířata exotická a domácí; podle toho, jestli jsou ochočena, na divoká či domestikovaná. Jedná se o kulturní rozdělení na základě fyziologických znaků.

Pro předkládanou práci je nejdůležitější kategorie zvířat domestikovaných, která se dělí na zvířata užitková a domácí mazlíčky. Jak bylo již zmíněno výše, zvířata jsou spojena s určitými kulturními konotacemi a podle toho je k nim v dané společnosti přistupováno.

Rozhodnutí, z jakých zvířat se stanou domácí mazlíčci a jaká zvířata budou využívána především k chovu, je kromě jejich fyziologických znaků určováno také tradicí a lokálně. V Evropě jsou jako mazlíčci pořízováni především psi, kočky a drobní hlodavci, zatímco například v Indii může být mazlíčkem papoušek, jelen či slon. Psi a kočky jsou pro ně naopak zvířata nečistá, která se sice snesou v sousedství, ale domů si je nikdo kromě evropských rodin nebere (Komárek 2011: 98).

Jen některé druhy zvířat se tedy mohou stát domácími mazlíčky. Mullan a Marvin hovoří o extrémní formě domestikace. Domestikovaná zvířata, a z nich především mazlíčci, jsou dobře známá, žijí blízko lidem a jsou součástí jejich každodenní zkušenosti. Přicházejí s lidmi do interakce a jsou s nimi spojené velmi silné emocionální konotace. Mazlíčci sdílí se svými majiteli bydlení a jsou nejvíce antropomorfizováni – mohou dokonce lidem nahrazovat lidské jedince (Mullan, Marvin 1999: 2 - 3).

Přílišná identifikace zvířecího jedince může vést k antropomorfizaci – tedy k posuzování zvířete dle lidských kvalit. Lidé zvířatům přiřazují lidské vlastnosti, pojmenovávají je a tím jim tedy přiřazují lidskou identitu. Poté jednají v jejich prospěch, ale často si neuvědomí, že neprospívají zvířeti samotnému, ale jen sociální konstrukci, kterou zvířeti přiřadili. Na některá zvířata, vzhledem podobná člověku, jako například opice, je tedy nahlíženo spíše jako na pseudolidi než jako na zvířata (Mullan a Marvin 1999: 15, 28).

Přestože byla některá zvířata domestikována už před více než dvanácti tisíci lety, o přístupu tehdejších lidí k nim mnoho nevíme. Stanislav Komárek ve své knize *Ochlupení bližní* (2011) připouští možnost, že už tehdy měla domácí zvířata pro lidi nejen funkci

ekonomickou, ale i emocionální, jelikož jejich orgány, díky kterým je dnes využíváme, nebyly ještě dost vyvinuté. S větší specializací lidí a nástupem řemesel se začala i zvířata využívat k produkci. Ve většinové společnosti pak přetrvával přístup ke zvířatům jako k nástrojům. Přesto z některých historických pramenů můžeme vyčíst důležitost některých zvířat pro svou rodinu. Od starověkých národů až do osvícenství byla zvířata jako mazlíčci držena převážně u lidí s vyšším socioekonomickým statutem (Serpell 2015), až v minulém století se postupně rozšiřovala mezi všechny vrstvy obyvatelstva. I když je třeba brát v potaz výjimky některých národů, například v Jižní Americe byla morčata rozšířenými mazlíčky už ve středověku.

Může se zdát, že mazlíčci pro své majitele ztělesňují vyjádření dominance člověka nad přírodou, přesto jsou nyní spíše způsobem vyjádření lásky. Vztah k domácím mazlíčkům se zdá být více založený na emocionální výměně, než tomu bylo doposud. Mazlíčci jsou milováni, krmeni a oplakáváni stejně jako lidé. I pohřební ceremonie bývají přinejmenším na stejné úrovni jako jejich lidských společníků (Komárek 2011: 212).

1.6 Emocionální funkce domácích mazlíčků

Už v Bibli jsou zvířata pojímána s velkým důrazem na jejich vztah k Bohu a především člověku. Dle některých izraelských autorů byla zvířata stvořena jako pomocníci člověka proti samotě (Pury 1999: 75 – 78). Nyní se zdá být emocionální funkce mazlíčků pro člověka ze všech funkcí zvířat přítomných ve společnosti nejvýznamnější a spektrum emocionálního souznění zvířat a lidí se dále rozšiřuje. Pouto mezi člověkem a psem je tak hluboké mimo jiné kvůli jejich sdíleným emocím. Dalším faktorem může být bezbřehá oddanost ze strany psů (Vandrovcová 2009).

Zvířata zastávají v lidské společnosti mnoho funkcí, ale nejzajímavější jsou pravděpodobně funkce a role, které zastávají v sociálních skupinách, především v rodině. Mnoho zvířat zaplňuje prázdné místo ve skupině či dokonce nahrazuje lidského jedince. Lidé si zkrátka nahrazují domácími mazlíčky, především psy, aktéry svých příliš malých sociálních skupin (Bryant 1979: 410 - 412).

Emocionální funkci plní mazlíček především jako sociální opora svého majitele, přináší mu totiž pocit sounáležitosti a intimity. Fyziologické mechanismy člověka jsou stále ve fázi výzkumu, ale už teď můžeme říci, že pouto s mazlíčkem má stejný pozitivní efekt na psychiku člověka jako vztah s bližními. Pozitivní efekt v lidském těle vzniká na základě produkce hormonu oxytocinu, který snižuje stres (Serpell 2015).

Změna společnosti a rodiny a postoje k přírodě spolu úzce souvisí. Postmoderní společnost, prostoupená v západních zemích kapitalismem a především individualismem, snižuje důležitost rodiny a vytlačuje ji tak na druhou kolej. Rodina postmoderní se na rozdíl od rodin tradičních zaměřuje a osciluje spíše kolem emociální, a ne ekonomické funkce, tím pádem je pro ni individualizace a vyvlastnění vztahů kritické (Možný 2006: 231 - 232). Domácí mazlíčci mohou tedy mimo jiné pomáhat vyčleňovaným členům společnosti překonávat pocity samoty, a dokonce jim i pomáhat s integrací. To by mohla být další z příčin vzrůstajícího počtu mazlíčků ve společnosti, kdy jsou uvolněné vazby v rodině nahrazovány jinými sociálními vazbami, mezi něž patří i vazby s domácími mazlíčky.

Je třeba nezapomínat na možné negativní efekty spojení lidí se zvířaty. V Americe jsou například psi kousnutí spíše než cizími psy způsobena vlastními domácími mazlíčky. Velké množství zvířat žijících ve společnosti lidí může mít negativní efekt i na celou společnost. Například vymizení volně žijících ptáků na základě přemnožení koček, znečištění měst, přenášení nemocí a další. Také produkce krmiva pro zvířata může znevýhodnit celou společnost, když je pěstováno na polích, která by mohla být využívána k lidskému užítku (Serpell 2015). Tato fakta v teoretické části zmiňuji jen okrajově a to proto, že z nevýhod samotných nemůžeme nic vyčíst, důležitější je, proč jsou tyto nevýhody přehlíženy a tomu se více věnuji v samotné analýze.

1.7 Zvířata v dnešní společnosti

Společnost se neustále mění a s ní také přístup ke zvířatům. Čím je způsobená dnešní popularita domácích mazlíčků a (oproti předchozím staletím) zvýšený zájem o faunu a flóru? Dle Jamese Serpella (2015) může být mimo jiné změna v postoji ke zvířatům závislá na urbanizaci. Přestěhováním se do měst lidé ztratili svůj kontakt s přírodou a přestali se přímo podílet na produkci potravin a jiném využívání hospodářských zvířat v tomto procesu, a tak nepotkávají zemědělská zvířata během své každodenní zkušenosti.

Jsme vzdáleni opravdové přírodě více než kdy dříve, a přesto o ní máme více informací. Díky technologickému rozvoji máme ke zvířatům nyní blíže, ať už při návštěvě zoologické zahrady nebo při večerním sledování televize. I toto je možný faktor změny pohledu na zvířata. Čím více informací o něčem máme, tím méně se toho bojíme. A idealizované obrazy zvířat v médiích v nás tvrzení o blízkosti zvířat jen upevňuje (Pury 1996: 37).

Vztah lidí a domácích mazlíčků je čím dál tím intenzivnější. Vidět to můžeme i ve velmi rychlém rozvoji péče o domácí mazlíčky a jejich všeobecné toleranci, či podpoře napřič

společností. Výzkum Greenebaumové (2004) tuto proměnu společnosti potvrzuje, respondenti v něm uvedli, že už o svých psech nesmýšlí jako o psech, ale jako o kamarádech, dětech.

Pury ve své knize *Člověk a zvíře: Stvoření Boží* (1996), tvrdí, že je vztah se zvířaty v nynějším světě utvářen ve třech rovinách a ty všechny svědčí o úpadku lidského vztahu ke zvířatům. Z těchto rovin vychází také tři nebezpečí, která tento vztah ještě zhoršují a negativně mění hodnotové orientace lidí.

První z těchto rovin je vnímání zvířat jako materiálu, který je člověku k užitku a lze jej využít kdykoliv se nám zachce, stejně tak jako rostliny a neživé věci. Nebezpečí této roviny spočívá ve zvěčnění zvířete, kdy se mohou hodnotové orientace změnit natolik, že je živá bytost využívána jen jako neživá věc.

Druhou rovinou je přístup ke zvířatům jako k domácím mazlíčkům, potažmo předmětům rozmazlování, které neplní a ani nemusí plnit žádnou jinou funkci než funkci emocionální. Nebezpečí této roviny se skrývá v přílišné infantilizaci a rozmazlování zvířete.

Třetí rovina se týká pohledu na zvířata jako na jakési exotické bytosti hodné pozorování. Zde je nebezpečí v generalizaci všech zvířat na něco cizího, divného a obludného. Podle Puryho tedy působí vztah ke zvířatům jako důležitý ukazatel proměn společnosti s důrazem na nynější negativní jevy v ní. Zajímavé je, že se obává jak přílišného, tak příliš malého zařazení zvířat do lidské společnosti.

Betty Jean Craige (1992) se staví ke vztahu k přírodě optimističtěji a domnívá se, že lidská společnost se stává méně hierarchickou, a že společenský řád začíná být vynucován méně důrazně. Společnost se také stává inkluzivnější, což může vést k lepšímu vztahu ke zvířatům (Arluke & Sanders 1996).

1.8 Proč právě pes?

Lidským společníkem může být napříč společnostmi mnoho rozdílných druhů zvířat – kůň, kočka, had, hroch nebo například šimpanz. Ale je to pes, který je hlavním zástupcem lidsko-zvířecího spojení (Bryant 1979: 411).

Dale-Greenová ve své knize *Dog* (1996) uvádí velmi zajímavý mýtus týkající se stvoření světa. Poté, co byl svět stvořen a Adam pojmenoval zvířata, vytvořila se mezi ním a zvířaty hluboká propast a ze všech zvířat jediný pes přeskočil na druhou stranu a stal se tak věrným společníkem člověka na věky věků (Dale-Greenová 1996 in Woloy 2005: 17).

Domestikace psa je velkou záhadou. Mezi důvody, pro které byli zahrnuti psi do lidských společností (tehdy spíše menších skupin) mohlo být jejich využití jako potravy,

ochránce, partnera při lovu, společníka, ale i domácího mazlíčka. Eleanora M. Woloy se však domnívá, že hlavním důvodem lidsko-psího pouta je lidská touha „obsáhnout i jiný, než jen lidský svět“ (Woloy 2005: 21-22).

Pes je považován za první domestikované zvíře vůbec, možná i proto je lidsko-psí pouto tak silné. Důkazy o oblíbenosti psů nalezneme už u pravěkých lovců. Psi byli sice v lidské společnosti rozšířeni, ale sloužili spíše jako spolupracovníci či nástroje, a ne jako mazlíčci, potažmo partneri.

Dle Stanislava Komárka může být oním pojítkem mezi lidmi a psy jejich podobná velikost, ale také podobně vedený sociální život, kdy je pro jedince smečka velmi důležitá a panuje v ní hierarchie. Mezi další znaky vedoucí k velké oblibě psů jako mazlíčků, patří jejich roztomilost, nezbednost a dětinskost. Využívají tak rodičovské pudy některých lidských jedinců (Komárek 2011: 162-167).

Eleanora M. Woloy vidí spojení mezi lidmi a psy takto:

„Oba druhy jsou savci přirozeně žijící ve smečkách a v jejich životě hrají velmi důležitou roli vzájemné vztahy mezi jedinci. Potřeba citové vazby, která je vlastní člověku i psovi, je instinktivní povahy a projevuje se vzájemnou péčí, krmením, emoční a fyzickou blízkostí.“ (Woloy 2005: 27).

Dle Aarona Katchera může být toto spojení navazováno také kvůli pocitu bezpečí, který naši předci zažívali, když v jejich blízkosti v klidu odpočíval pes. (Katcher 1984 in Woloy 2005: 30). I v různých náboženstvích je pes důležitou součástí mytologie. Například bůh Anubis v podobě psa provádí v Egyptě zemřelé podsvětím. Zatímco v řecké mytologii hlídá pes Kerberos pekelnou bránu, dle šamanů může být samotný pes bohem. V mnoha mytologiích funguje pes jako pojítko mezi světem živých a mrtvých, a i to mohlo sloužit jako jeden z faktorů oblíbenosti psů u člověka v dobách minulých.

I v zoologických odkazech v našem jazyce můžeme pozorovat proměnu v přístupu ke psům, kdy byli psi na začátku minulého století pojímáni takto: „spráskat jako psa“, „psí život“ (Komárek 2011: 165), zatímco nyní o nich hovoříme především v metaforách: „Pes – nejlepší přítel“, či „věrný jako pes“.

Spojení člověka a psa je tedy dlouhotrvající a zřejmě vyplývá ze vzájemné užitečnosti vztahu člověka a psa. Zatímco dříve mohlo mít toto pouto pro člověka mimo jiné funkci obrannou, a pro psa bylo výhodné především z hlediska lepšího přístupu k potravě, nyní u člověka splňuje i funkci emocionální. I některá vyšlechtěná plemena psů mohou vyžadovat emocionální vztah více, než by vyplývalo z jejich přirozených pudů.

I psi jsou ovlivněni kulturními konotacemi a v některých kulturách se stále jedí. Tento zvyk se doposud udržuje převážně v asijských státech. Důvodem může být i pouto z historie, kdy se psi jedli, protože byli k dispozici. Zatímco se ostatní domestikovaná zvířata šířila hlavně po západovýchodních osách, psi se šířili všude (Diamond: 2002).

V západních společnostech jsou ale převážně považováni za komunikační partnery. Arluke a Sanders (1996) tvrdí, že je pes schopen podílet se na interakci s člověkem, a že mezi těmito dvěma aktéry probíhá interakční a emocionální výměna. Tento vztah se ale od lidské interakce liší tím, že nejsou na lidského aktéra kladeny všechny nároky společenské interakce a zásady slušného chování. Na psech je možná významné to, že i když se k nim člověk dle lidských konvencí zachová velmi nezdvořile či dokonce hrubě, jejich vztah to ve většině případů nenaruší dlouhodobě a většinou vůbec. Jedná se tedy často o pro člověka nenáročný a odměňující vztah.

V mnoha výzkumech bylo dokázáno, že vlastnictví mazlíčka přináší zlepšení majitelova psychického i fyzického zdraví. Lidé mohou z tohoto pouta těžit také díky sociálním interakcím, které se během venčení množí. Mnoho případových studií prokázalo, že lidé venčící psa jsou k sociální interakci s cizími lidmi otevřenější než lidé bez něj (Serpell 2015).

V druhé polovině minulého století se začala zvířata využívat jak pro psychickou, tak pro fyzickou terapii. Další významnou funkci plní vodící pes, který je pro slepého člověka takřka nenahraditelný. Kromě výhod plynoucích pro jednotlivce, lidsko-zvířecí vztahy mohou mít pozitivní ekonomický efekt na celou společnost díky menšímu využívání zdravotní péče (Serpell 2015).

Pes se zdá být vhodným společníkem lidí na základě jeho pozitivních efektů na jedince v jakémkoliv věku. Může být důležitý pro dítě během socializace, může bezdětnému páru nahrazovat péči o dítě, a stejně tak může nahrazovat starším lidem děti, které se už odstěhovaly (Bryant 1979: 411). I z tohoto důvodu může být platným členem domácnosti, o čemž se více zmiňuji v analýze.

2. Metodologie

2.1 Cíl výzkumu

V této práci jsem se zaměřila na popsání významů, společenského postavení a rolí, které psům mí respondenti připisují, ať už ve svých rodinách či v celé společnosti. Stěžejní témata tohoto popisu jsem stanovila na základě interpretace jedenácti rozhovorů se seniory. Díky narativní formě rozhovorů jsem totiž mohla zjistit, jaká témata se ve spojení se psy zdají respondentům důležitá a zda se budou shodovat.

2.2 Výzkumné otázky

- Jaký význam přisuzují respondenti psům ve svých rodinách a ve společnosti?
- Jaké role mohou psi v rodině hrát?
- Je ke psům v rodinách přistupováno jako ke zvířatům nebo jako k lidem?

2.3 Metoda sběru dat

Pro tuto práci jsem zvolila kvalitativní výzkum. Zdá se mi vhodnější z hlediska pochopení a hlubšího porozumění daného tématu z pohledu respondentů. Nejde mi totiž o to, zda mají respondenti psy rádi či nerádi, ale spíše o to, jak jsou pro ně psi významní a jakou roli jim lidé mohou přisuzovat ve svých sociálních skupinách. Výhodou kvalitativního šetření je jeho flexibilita, tedy možnost získání doplňujících informací. Respondent se také při odpovědích v rozhovoru z očí do očí více zamyslí.

Další výhodou je přímá řeč, která je rozvinutější než jen odpovědi v dotazníkovém šetření. Ta také obsahuje mnohem více metaforických spojení, která jsou skvělým zdrojem pro analýzu nevědomých vyjádření respondenta.

Konkrétně metodou zvolenou pro sběr dat byl narativní rozhovor. Pro mou práci je totiž důležité to, čemu respondent přikládá důležitost a co naopak vynechá, což otevřenost těchto rozhovorů podporuje. Kromě rozhovorů jsem se věnovala i zúčastněnému pozorování, které se ukázalo jako přínosné díky možnosti pozorovat komunikaci respondentů se psy.

2.4 Výběrová skupina

Jako vhodné respondenty pro můj výzkum jsem zvolila seniory. Přestože existuje mnoho názorů na to, kdo seniorem je a kdo ne, rozhodla jsem se zvolit věkovou kvótu, jelikož se mi zdá nejpřesnější. Za respondenty byli tedy vybíráni lidé starší 60 let. Ti byli zvoleni z toho důvodu, že měli sami možnost sledovat několik proměn společnosti, ale také již zmiňované změny v pojmání zvířat – mohou mi tedy k tomuto tématu mnohé říci, ať už vědomě, či nevědomě prostřednictvím užitých metafor. I to, jak se jejich osobní postoj měnil během života, přineslo nová poznání.

Respondenti byli vybíráni náhodně, ať už při setkání na ulici při venčení psů, při návštěvě klubu pro seniory nebo metodou „sněhové koule“ přes známé. Všichni respondenti aktuálně pobývají ve větších městech na území středních a severních Čech a vlastní, či někdy v minulosti vlastnili psa.

2.5 Sběr dat

Rozhovory byly po předchozí domluvě provedeny, buď u respondentů doma, v klubu seniorů, nebo při společné procházce se psy. Příjemné prostředí bylo zvoleno především z toho důvodu, že se jednalo o rozhovor narativní a člověk se ve svém obvyklém prostředí více uvolní a rozpovídá. U většiny rozhovorů byl přítomen nejméně jeden pes, díky čemuž jsem měla možnost pozorovat, jak respondenti jednají a komunikují se zvířaty.

Jak již bylo řečeno, bylo provedeno jedenáct rozhovorů, mezi mými respondenty byli čtyři muži a sedm žen. Rozhovory měly odlišnou délku trvání, podle toho, co chtěl respondent zmínit, ale také podle jeho hovornosti. Nejkratší rozhovor trval 17 minut a nejdelší hodinu a tři čtvrtě. Na počátku všech rozhovorů jsem seznámila respondenty s cílem výzkumu, ubezpečila je, že data budou anonymizována a dále jsem se zeptala na souhlas s nahráváním. V jednom případě respondentka nesouhlasila s nahráváním, ale se zápisky z našeho rozhovoru problém neměla. Po organizačním úvodu jsem tedy respondenty vybídla, aby mi vyprávěli o svém vztahu ke psům a jiným zvířatům od svého narození až doposud.

Během rozhovoru jsem se snažila sledovat, zda respondenti zmínili všechna stěžejní témata. Některá z těchto témat jsem sepsala předem a některá vyšla najevo až při sběru dat. Rozhovory byly buď samovolně, nebo mým přispěním vedeny k jejich dodržení, neboť bez shodných vstupů je obtížné ne-li nemožné se dobrat ucelených závěrů. Musím ovšem podotknout, že ve většině případů měli respondenti mnohé co říci a vždy zmínili téměř všechna stěžejní témata, aniž bych je k tomu pobízela. Mezi tato témata patří:

- Přístup respondenta ke psům a jeho změny v časové ose
- Vliv rodiny na přístup ke psům
- Vliv psa na rodinné vztahy
- Pohled na přístup ke psům v naší společnosti
- Jak důležitou roli psi pro respondenta hrají/hráli
- Vztah k jiným živočišným druhům

Po sběru všech dat jsem rozhovory doslovně přepsala s vynecháním nesouvisejících částí, mezi nimiž byly například zeměpisné popisy. Poté jsem každému respondentovi náhodně přiřadila fiktivní jméno a mohla tak přistoupit k analýze.

2.6 Analýza dat

Na základě hlubšího porozumění tématu jsem se rozhodla pro narativní analýzu. Ta se zabývá jak narací – vyprávěním, tak způsobem, jakým je příběh vyprávěn a rolemi vypravěče a posluchačů. Já jsem konkrétně zvolila narativní analýzu tak, jak ji popisuje Čermák, Hiles a Chrz (2007) ve svém příspěvku *Narativně orientovaný výzkum: interpretační perspektivy*. Ve svém textu mimo jiné vycházejí z práce autorek Lieblichové, Tuval-Mashiachové a Zilberové (1998), které rozvíjejí čtyři přístupy interpretace textu, ve kterých se zaměřují na to, zda chtějí více zkoumat příběh jako celek (holisticky) či jako kategorie (kategoriálně). Také zda chtějí více zkoumat obsah vyprávění (obsahově) či jeho způsob (formálně). Tyto typy jsou spolu různě kombinovány a jako u všech sociálních analýz je hranice mezi nimi tenká a často se jednotlivé typy analýz prolínají (Čermák, Hilez & Chrz: 2007).

Jelikož bylo mým cílem zjistit co nejvíce o tom, jak nahlízejí senioři na psy a jaké okolnosti na to mají vliv, rozhodla jsem se v první fázi výzkumu pro narativní analýzu kategoriálně obsahovou. Šlo mi totiž o to, abych z rozhovorů získala především způsoby pojmání psa a vytvořila z nich kategorie, které bych mohla porovnat s ostatními výstupy. Více než jazyková forma mě tedy zajímalo, co konkrétního o psech bylo řečeno.

Dle Řiháčka, Čermáka, Hytycha a kolektivu (2013), kteří dále rozebírají postup výše zmíněných čtyř typů analýzy, jsem postupovala následujícími kroky. Nejdříve jsem si v textu podtrhla syžet – tedy části, které jsou zajímavé z jazykového hlediska, ale pro pochopení příběhu nejsou podstatné. Poté jsem si rozdělila rozhovor na jednotlivé segmenty tak, abych neměla v jedné kategorii dva rozdílné příběhy či odkazy. To jsem provedla rozdělením odstavců na menší části dle obsahu a jejich očíslováním pro lepší přehlednost. Ve třetím kroku jsem se

zaměřila na konkrétní části textu, kde byl zmíněn pes, ať už úmyslně, či mimoděk, které jsem v textu zvýraznila. Z těch jsem poté vytvořila kategorie a subkategorie, díky kterým jsem mohla rozhovory mezi sebou porovnávat.

Během dočítání literatury a analýzy rozhovorů jsem byla upozorněna na metaforické možnosti, které se v mých datech skrývají a doplnila jsem tedy své analýzy ještě o analýzu metaforickou. Lakoff a Johnson ve své knize *Metafory, kterými žijeme* (2002) tvrdí, že metafory prostupují a utvářejí nejen náš jazyk, ale také celý náš život. Myslíme a jednáme na základě využití našeho jazyka, a proto jeho bližší analýza jednoznačně vede k pochopení nás samých.

Již výše jsem zmínila výhodu narativního rozhovoru v tom, že mimo obsah vyprávění zjistím i to, čemu je přiřazovaná jaká významnost. Metafory mi s tímto odhalováním mohou pomoci ještě více, protože umožňují zvýrazňování a zakrývání důležitosti jednotlivých pojmů (Lakoff & Johnson 2002: 22).

2.7 Reflexe výzkumu

Vzhledem k danému tématu a mé blízkosti k němu je třeba zmínit, s jakými pojmovými rámci jsem k němu přistupovala. Domnívám se, že fakt, že již přes rok vlastním psa, ovlivnil nejen můj přístup k tématu, ale také přístup respondentů ke mně. Sdílené zkušenosti se v našich rozhovorech promítaly především nedokončováním vět, které je běžné mezi lidmi, kteří mají společné téma. Mé předchozí znalosti mi pomohly při stanovování témat, ale výhodou mi také bylo snadnější oslovování respondentů. Respondenti mohli být na základě sdílených zkušeností také otevřenější. S tím ale souvisí také nevýhoda, a to že se občas respondenti odchýlili od tématu a ptali se na mé zkušenosti ohledně dané věci. Nebylo ovšem problematické je navést zpět k tématu.

Určitým limitem byl výběr respondentů na základě předchozího rozhovoru či poté již zmiňovaná metoda „sněhové koule“. Výběrová skupina tak byla značně homogenní. Další nevýhodou může být omezený počet respondentů a to, že pocházejí pouze z větších měst. Domnívám se, že kdyby byli mezi mými respondenty senioři z menších měst a vesnic, vneslo by to do výzkumu jiný pohled na dané téma, především na funkce psa. V tomto případě může být jednota respondentů výhodná z toho důvodu, že se téměř všechny jevy v rozhovorech opakovaly a je tedy zřejmé, že se nejedná o náhodně zvolená témata, ale že je prisuzována v pohledu na psy ve společnosti určitým jevům větší významnost.

3. Analytická část

V této části práce analyzuji a popisuji významy, společenského postavení a role, které psům mí respondenti připisují, ať už ve svých rodinách či v celé společnosti, což může napomoci hlubšímu porozumění lidsko-psího pouta v obecné rovině.

Během rozhovorů byla zmiňována stejná témata, přestože jsem vždy položila obecnou otázku: „*Mohl/a byste mi povyprávět o svém životě s ohledem na pejsky?*“. Jen velmi výjimečně jsem se na něco musela doptat. Tato témata považuji za stěžejní pro vztah respondentů a psů a níže je tedy rozvádím.

Během rozhovorů jsem brala v potaz, co jednotlivci říkají, jak to říkají, ale zároveň také jaká probíhá interakce mezi nimi a mým nebo jejich psy. V této analýze tedy představuji zjištění, která jsem vyzorovala a poté k nim uvádím přesné citace, či popis situace podporující tato tvrzení.

Nejprve se zabývám tím, jak pohlízejí mí respondenti na lidsko-psí spojení v České republice a zda se dle jejich názoru od jejich mládí změnilo. Poté popisují jejich aktuální přístup ke zvířatům ve společnosti s důrazem na oblibu psů. Někteří respondenti přistupují ke psům stejně jako ke svým lidským přátelům. To může být mimo jiné způsobeno antropomorfizací, která je popsána v následujícím oddíle. Na základě antropomorfizace psů a jejich oblíbenosti se často ke psům přistupuje jako k dětem a díky tomu jsou často přehlíženy i nevýhody spojené s jejich přítomností ve společnosti, jak pro jedince, tak pro celou společnost. Pes může hrát v rodině, kromě role dítěte i mnoho dalších rolí a plnit různé emocionální funkce, při nichž dochází ke komunikaci, kterou popisují v poslední části analýzy.

3.1 Pes v České republice

Pes byl v této práci zvolen na základě jeho oblíbenosti, ale také proto, že v naší společnosti převládá názor, že v Evropě mají Češi nejvíce psů na jednoho obyvatele. Výzkumů týkajících se vlastnictví mazlíčků a jejich druhů je v poslední době stále více. Problémem zůstává, že se tato data často liší, nebo si dokonce i protirečí. Vycházíme-li ze statistik společnosti Grow from Knowledge či serveru Statista.com, psy vlastní kolem čtyřiceti procent Čechů (statista.com, gfk.com), což je sice hodně a řadíme se v četnosti psů mezi prvních pět zemí Evropy, na prvenství to ale nestačí.

V mé práci ovšem nejde ani tak o holá fakta, ale spíše o pohled respondentů na ně. Není tedy důležité, zda máme nejvíce psů na obyvatele v Evropě, či nikoliv, ale mnohem důležitější

je, že si to myslíme, o čemž svědčí fakt, že se tento názor objevil ve všech rozhovorech. „*My máme nejvíc psů na obyvatele z celý Evropy, že jo.*“ (Milada) Kromě názorů týkajících se četnosti psů v naší společnosti se také opakoval názor, že Češi mají psy raději než obyvatelé ostatních zemí, a lépe se k nim chovají. „*Stejně zastávám názor, že Češi se chovají ke psům lépe než ostatní národy a je to tak správně, že mají k těm psům vztah bližší.*“ (Jana)

Nebylo tomu tak ale vždycky. Proměna přístupu ke zvířatům je patrná nejen z metaforických struktur a historických studií, ale můžeme ji částečně pozorovat i ve výpovědích respondentů týkajících se minulosti. Často mluví o tom, že psů bylo dříve méně a byli využíváni jako nástroje, zatímco nyní se ve většině případů rozmazlují. „*Dneska zvlášť je tam psů hromadu, to je úplně o něčem jinym, než to bylo., že jo, před tima čtyřiceti lety to vůbec, se nedá ted' srovnat... Jenomže se nerozmazlovali tenkrát tak jako dneska, že jo.*“ (Jana)

Někteří respondenti dokonce na minulost zacházení se psy nahlížejí jako na něco negativního. Zajímavým příkladem je citace respondentky Milady, která je typickým příkladem modernějšího přístupu ke psům, tak jak ho popisuje Pury (1996). Konkrétně se jedná o druhou rovinu vztahu ke zvířatům, kdy jsou zvířata rozmazlována: „*A já bych je (štěňata) taky nedala někomu, aby si je dal na řetěz do boudy. Taky bych chtěla, aby seděl s nima večer a sledoval televizi.*“ (Milada) Přesto i ona sama spatřuje v některých dnešních trendech, jako jsou hotely a salóny pro psy, až přílišnou péči o psy: „*Taky jsem viděla, jak lakoujou svým psům nehty (smích). Normálně růžově. To už jako je fakt moc.*“ (Milada)

3.2 Hierarchie zvířat ve společnosti

Nekonsistentní chování ke zvířatům je v západní společnosti všudypřítomné. V dnešní pluralitní společnosti, není výjimkou ani dualita hodnot. Nejinak je tomu i v přístupu ke zvířatům. Zatímco k jednomu přistupujeme jako k mazlíčkům, jiná převážně jen využíváme. Tato pluralita názorů se neomezuje jen na celé společnosti, ale i lidský jedinec může k jednomu konkrétnímu zvířeti v jednu chvíli přistupovat jako k nejvěrnějšímu příteli a vzápětí ho může považovat za zdroj potravy či nepřítele (Arluke & Sanders 1996: 22).

Paní Růžena například většinu svého života psy ráda neměla a preferovala kočky, druhé nejoblíbenější domácí mazlíčky, přesto nyní nedá na psy dopustit. Proměnu jejího postoje ke psu lze pozorovat v jedné větě: „*Já říkám: Já to nechci, dej to do sklepa, tak jsem přiběhla, vono to mělo radost, skákalo to. Tak já to vezmu na chvíli nahoru. Ono to na mě koukalo, že jo. No a už tam zůstal.*“ (Růžena) Zde můžeme vidět, že se původně jedná o cosi cizího, o čem paní hovoří ve středním rodě a není tomu přisuzována žádná identita, ale vzápětí je, na základě

roztomilosti, tento postoj změněn. Jedná se o projev vítězství emocí nad logikou, ale také rychlé změny hodnotové orientace. Roztomilost je hlavní atribut přisuzovaný dětem i psům, z čehož může vyplývat jejich připodobňování.

Vnitřní rozpolcení ohledně psů ale zažívá paní Růžena i nyní. V tomto případě se jedná o její reakci na pořízení nového psa po smrti toho předchozího. „*Ted' ho už půl roku nemáme psa a mě to chybí. Ty pocity toho člověka vám říkám jo. Protože já jsem s nim každý ráno běhala venku ted'kon sedim doma nebo čtu si jo, nejdu ven. Já chodila v poledne, ted' koukám na televizi, já chodila večer, ted' koukám na televizi. Tak já mám na ně vztek, že si zase pořídili pejska, ale zase se těším, až s nim budu na jaře běhat. A tím se dostanu ven.*“ (Růžena) O vnitřní nejistotě může svědčit i komplikovanost této citace. Kromě vnitřních hodnot v tomto textu stojí za povšimnutí i popis praktických důsledků života se psem a bez něj.

Šíře přístupu ke zvířatům je patrná také v jejich hierarchizaci dle oblíbenosti a užitečnosti. Zvířata jsou řazena dle jejich fyziologických znaků, možného užitku, a především emocionálního významu, který jim člověk připsal. Domácí mazlíčci jsou často na vyšších příčkách než zvířata užitková. I tento fakt podporuje tvrzení o tom, že jsou emoce – tedy oblíbenost, důležitější než logika – tedy užitečnost.

V provedených rozhovorech jsou tyto rozlišné přístupy ke zvířatům více než patrné. Pes často vystupuje jako mazlíček, člen rodiny anebo partner, zatímco zvířata užitková jsou popisována v souvislosti s produkcí potravy a někdy i potravy pro psy. Příkladem mohou být citace z rozhovoru s paní Janou: „*No my jsme měli i krávu, takže pili (psi) i mlíko, no ale ted'ka. To nevím, no já Kazíkovi taky kupuju mlíko, ale z farmy*“, „*Dostávali zbytky od stolu. Třeba hovězí nebo těstoviny...*“ (Jana) Zde vidíme první rovinu vztahu se zvířaty, tak jak ji popisuje Pury (1996) – tedy využití zvířete k produkci potravin a přístup k němu jako k materiálu. Pes ale v tomto případě vystupuje jako jakýsi pseudočlověk, kterého se využívání netýká.

Dalším příkladem je popis lovu pana Alberta: „*To jsme lovili vysokou často. No, vždycky jsme byli na posedu a ona (jezevčice) se mi opírala takhle o flintu. No, a jakmile jsem střelil, tak vždycky hrozně rychle vyběhla, chtěla tam bejt jako první vždycky. Že to je jako její kořist (smích).*“ (Albert) Pes je v tomto případě partnerem, zatímco vysoká kořistí.

Tento přístup k užitkovým a divokým zvířatům jako k něčemu nižšímu může být částečně způsoben historií, kdy byla všechna zvířata využívána v lidský prospěch. Jejich funkce zkrátka zůstala stejná, zatímco funkce psů se přesunula více do emocionální sféry. To může být způsobeno i antropomorfizací psů. Již na ně totiž často není nahlíženo jako na zvířata, ale jako na lidské partnery či dokonce děti.

Přestože jsou domácí mazlíčci na vyšších příčkách než zvířata užitková, i mezi nimi panuje hierarchie. Nejoblíbenějšími společníky jsou psi a kočky, přesto v mých rozhovorech pes vždy vystupuje jako lepší než ostatní. Je ale třeba brát v potaz, že byly rozhovory prováděny s lidmi, kteří psy vlastní nebo alespoň vlastnili a je tedy velmi pravděpodobné, že k nim mají kladný vztah. Přesto bych zde ráda uvedla příklad: *„No a jiný zvířátka do bytu, to mě přišlo takový. Kočky jako, to jsem, taky je mám ráda, ale je mi milejší pes než ta kočička teda.“ (Jana)*

Doptala-li jsem se v rozhovoru na to, proč si respondenti vybrali právě psy, často mi bylo odpovězeno, že *„prostě proto“*, nebo že to jsou jediná zvířata, která můžeme považovat za partnery. Velmi zajímavý je fakt, že i psi jsou mezi sebou rozlišováni a kategorizováni. Nejčastěji se jedná o rozlišení psů dle plemen: *„To máme malou Jessynu (yorkšírský teriér), potom Mikyho (voříšek) a toho vlčáka. Ten je stejně dobrej, ten vlčák, je nejměnější bych řekla.“ (Marie)* a velikosti: *„Na ty malý se líp šije, než na ní (fenka německého ovčáka). No ale já bych, to je hračka prostě že jo, ale když jdete se psem, tak jdete s někým.“ (Milada)*

V tomto rozlišení se i psi středních plemen zařazují do kategorie psů velkých – tedy „partáků“. V rozhovorech jsou sice zmiňovány i výhody plynoucí z vlastnictví psů menšího vzrůstu, ale vždy jsou doplněny o dovětek, že větší pes je lepší. Je zajímavé, že toto rozlišení užívají i majitelé psů menšího vzrůstu. Pan David, majitel jednoho velkého a dvou menších psů se na toto téma vyjádřil velmi ostře. *„Jorkšír není pes, já bych ho nakop, je to taková malá krysa. Já nejsem vysazenej proti malejm psům, jen yorššíry, čivavy a tyhle malý hajzly.“ (David)* Bylo by škoda nepovšimnout si pojmenování psů jako krys – divokých zvířat a s tím spojené jejich ponižování. I v jazyce totiž můžeme nalézt důkazy o pojmání divokých a užitkových zvířat jako něčeho horšího. Tato přirovnání byla nejčastější v rozhovoru s panem Davidem. Příkladem může být komunikace s jeho psem, kdy chtěl, aby se pes přestal válet v trávě: *„Zvedej se ty vole, nedělej žábu“ (David)* Vidíme tedy, že ostatní zvířata jsou nejen méně oblíbená než psi, ale jsou dokonce využívána při lidsko-psí komunikaci jako odkaz na něco horšího.

3.3 Pes vs. člověk

V některých případech je psům přiřazována dokonce větší významnost než lidem. Příkladem může být moment, kdy majitelé upřednostňují potřeby psí nad potřebami svými. Paní Růžena pojmenovává dokonce celý svůj vztah ke psu takto: *„Tak jsme měli jezevčici 16 roků. Dostala ji dcera, ale já jsem jí posloužila.“ (Růžena)*

Nejpatrnější byl však tento jev v rozhovoru s respondentkou Miladou, ta se domnívá, že je ke psům přistupováno lépe než k lidem ve společnosti: „*No ale to se málokterému poštěstí. Je fakt, že některý psi se tady maj líp jak děti jo. V tý Praze, to takhle vidim jo.*“ (Milada). Ale i pro ni osobně se zdají psi důležitější než lidé, a nezáleží na tom, zda se jedná o psy cizí: „*Nebo jak tam najede autem do těch lidí v tý Francii, to je strašný. Ale když tam ukážou v tý televizi vyhublýho pejska, co sotva stojí na nohou, tak já brečim.*“ (Milada), nebo vlastní: „*To kdyby mi umřel někdo z rodiny, tak to si řeknete ano, tak to má bejt, je to život, ale u toho psa to, je to u toho psa fakt bolestný, víc ještě.*“ (Milada)

Zde je třeba brát v potaz, že se rozhovory týkaly psů a přestože mohou psi hrát pro respondenty velmi významnou roli, nemyslím si, že v momentě krize by někdo z respondentů dal přednost psu před vlastními dětmi. To však nepopírá možnost, že psi mohou hrát v rodině stejně významnou roli jako děti.

3.4 Antropomorfizace

Psi jsou často puštěni i do nejintimnějších zákoutí lidského jednání a mohou tak „*vědět*“ více, než ostatní členové domácnosti. Je to nejen potvrzením pouta s člověkem, ale také významu, který mohou psi pro své majitele mít. Dle křesťanské mytologie, nechal Bůh Adama pojmenovat zvířata (jedná se o druhové pojmenování), čímž ho ustanovil jejich pánem, ale zároveň jim přiznal určitou autonomii. I lidé v dnešní společnosti pojmenovávají zvířata, čímž uznávají jejich identitu, osobnost, svobodu rozhodnutí a možnost vstoupit s nimi do dialogu. S tímto jevem je také často spojená antropomorfizace.

Horowitzová a Bekoff tvrdí, že mezi lidmi, nezabývajících se biologií je antropomorfizace téměř jediným způsobem vyjadřování se o zvířatech a nezáleží na tom, zda se jedná o zvířata domácí, divoká nebo například držená v zoologické zahradě (Horowitz & Bekoff 2007: 24). To se potvrdilo i v mé analýze. Respondenti mluvili o svých psech jako o lidech a očekávali od nich i takové chování.

Běžným základem antropomorfizace psa je jeho pojmenování: „*Miša se jmenoval*“ (Jana) I rozvinutějších příkladů antropomorfizace bylo v mých rozhovorech nemálo: „*Tak jsou dny teda, když prší, tak si říkám, to je strašný, zase ten bordel tady, ale pak si říkáte ale co, uklidí mi to tady někdo, neuklidí. Tak snad se jeden pes má zase dobře no. Ale vona si toho neváží, tadleta si toho neváží.*“ (Milada) V některých případech se o psech dokonce jako o lidech mluví: „*tadleta holčička, ta je bezvadná*“ (Milada) Psi jsou také nahlíženi na základě lidských povah jim připsaných: „*Je to hrozný no. A oni ty psi maj taky různý povahy, ono je to*

taky těžký... některej pes je přítulnej a poslouchá a tak a některej je rafan.“ (Lukáš) Jindy je psům na základě fyziologických projevů podobným lidskému jednání připisováno i lidské myšlení: „tak hledal mě jo, kňučel, byl smutnej, no byl takovej zaraženej...to byla autonehoda, von (pes) nebyl nijak zraněnej a já byla zraněná a ted' najednou jsme odešli, že jo z domova, to mu vrtalo hlavou,“ (Marie)

V extrémních případech může být psům přiřazováno i lidské očekávání. Paní Milada si dokonce vyčítá netaktní přístup ke psům: *„Ale když umře, to tak strašně bolí, že se nemůžete. Já sem se nemohla ani podívat na psa, ani pohládit. Jako ty psi mě znaj, tak běželi ke mně a já sem šla, ani sem nepozdravila, jako jsem byla fakt jako taková divná, no hodně.“ (Milada)*

Co nám antropomorfizace psů říká o lidech? Kategorizace psů a jejich chápání jako lidí může být zapříčiněno jak logicky – tedy z důvodu lepšího pochopení na základě podobných rysů, tak emocionálně – z důvodu podobnosti jak fyziologické, tak sociální struktury. Nesporným faktem ale zůstává, že antropomorfní pohled na psy a to především jako na děti mezi mými respondenty převažuje.

3.5 Nevýhody spojené se psy ve společnosti

Fakt, že velké množství zvířat žijících ve společnosti lidí může mít negativní efekt na jedince i na celou společnost, byl v této práci doposud přehlížen a to mimo jiné proto, že je často přehlížen i z pohledu respondentů. Přestože je se psy spojeno mnoho nevýhod, jako je změna denního režimu, volnočasových aktivit, ale především poničení majetku a nutnost úklidu exkrementů, jsou tyto nevýhody v mnoha případech přehlíženy. Tato negativa jsou často pro majitele úsměvnou samozřejmostí spojenou s vlastnictvím psa. *„on ten Čárlík on vždycky koukal z okna, tenkrát si ještě šel po schodech dólu, bylo to vidět i na dveřích, jo, ty lakýrovaný dveře tak ty vydrápal (smích)“ (Růžena)* Jazykovým důkazem tohoto faktu je i často užívaná metafora *„dělat psí oči“*, která se dá vyložit jako předstírání roztomilosti, díky které je nám následně vše odpuštěno.

Nevýhody spojené s chováním psů ve společnosti jsou přehlíženy jak majiteli psů, tak ostatními lidmi ve společnosti. Nejčastěji zvažovaná nevýhoda týkající se soužití lidí a psů ve městech je četnost psích exkrementů, ale i ta je respondenty často zlehčována. *„No, ono je to malér no, ono je těch psů moc, my máme nejvíc psů na obyvatele z celý Evropy, že jo. Takže čím víc psů, tím víc toho, trusu. No a pak lidi, no já to vidím z okna. Maj tu lopatičku a uklízej to, ale člověk občas na to kašle, ale když sekaj tu trávu a oni ji sekaj dost často, tak ono se to stejně rozmetá (smích)“ (Lukáš).*

Není-li tato nepříjemnost zlehčována, nesnaží se lidé o její napravení a raději ji ignorují. Takovým příkladem je i pan Lumír, který je celkově spokojený, ale má i negativní zkušenost. *Lumír: „No většina psů, který si teď lidi drzej jsou nějakých malejch rozměrů jako třeba ty čivavy a podobně a i většina lidí se stará o jaksi hygienu ve městě, takže za ty psy uklízí. Ale měl jsem i špatnou zkušenost, když nějaká mladá dáma venčila dogu. A když se pes vykalkal tak nejevila známky toho, že by po něm chtěla uklízet a když jsem ji upozornil, tak se na mě poměrně ostře obrátila co je mi do toho.“. Já: „No a řekls jí něco?“ Lumír: „No ne, šel jsem dál.“.* Vidíme tedy, že i přiznání těchto nevýhod nepřináší jejich řešení, ale spíše vede ke smíření se s problémem.

Další nepříjemnosti se psy ve společnosti mohou být způsobeny agresivními nebo nevychovanými psy. I zde se ke psům přistupuje jako k dětem a jejich nedostatky jsou považovány za chyby majitelů, stejně jako u dětí, kdy jsou odpovědnými jejich rodiče. Je-li pes nevychovaný, je to přikládáno špatnému zacházení lidí. *„Teď mě neposlouchá, ona neuměla jíst, ona neuměla pít, vona když pila, tak byla voda všude, vona, když jedla, tak se dusila, jo. No, oni jí tam asi tejrli, no, ona to asi neměla.“ (Milada)*

Další variantou je pes útočný, který se tak ovšem chová, dle názorů respondentů, jen na základě předchozích negativních zkušeností s lidmi. *„No. A pravdou je, že když jednou utíkal tak ho otec přivázal, jako, na dlouhej jako řetěz, a von (pes) začal bejt docela, tak jako zlej. No, protože ten rachot toho řetězu, co ho táta přivázal...“ (Jana)*

I když je obětí nepříjemnosti sám pes, za její viníky jsou považováni lidé. Takovým příkladem je paní Marie, která za vběhnutí svého psa do vozovky a následnou srážku s autem obviňuje sebe. *„A pak, když tam byla u nás návštěva, tak jsme se bavili, bavili, a teďka, že už pudou a u vrátek, tam jsme stály a bavili se a ono jelo auto vod Kunratic, ono není vidět na tu silnici, to mu byly čtyři měsíce a teď, von tam vběh, ne, já vyběhla a on už byl na druhym chodníku a tak jsem přešla silnici, povídám: Miky, pod' domů. A on se vrátil a auto do něj narazilo. To byla moje vina, že já sem to auto měla nechat přejet.“ (Marie)*

Psům je tedy přisuzována určitá autonomie, jedná-li se však o nějakou nepříjemnost s nimi spjatou, okamžitě je za odpovědného považován majitel. Domnívám se, že i toto zjištění můžeme brát jako ekvivalent přístupu k dítěti, kdy je za jakékoliv nevhodné jednání dětí odpovědný rodič.

3.6 Když přijde pes

Přestože je většina nevýhod se psy ve společnosti přehlížena, bylo by chybné se domnívat, že se jedinec před pořízením psa nad nevýhodami s ním spojenými nezamýšlí. Mezi nejčastěji zmíněné patří například nedostatek financí: „*No já bych třeba taky těch zvířat chtěla víc, i když nevím, co by se mi líbilo. No ale ten jeden pes na to uživení stačí.*“ (Milada), jiné zájmy, nedostatek času: „*Od té doby jsem žádné zvíře neměl, jednak protože jsem se začal věnovat jiným věcem v rámci přírodopytu. A taky jsem potom šel na vysoký školy a zůstali jsme s matkou sami, tak nebyl nikdo, kdo by se o zvíře staral, protože jsme oba byli celý den pryč z domova.*“ (Lumír) a v případě mých respondentů také věk: „*No teď už fakt ne. Teď už je člověk starej, no teď by to bylo. No ta Grébovka je psí ráj, ten by se měl, takže to by nebyl problém, ale co s tím psem v létě že jo. No jo ono, když je člověk takhle starej tak ono ti to ten život trošku zkomplikuje a ještě psa do toho. No, a když jsem teď kon doma sám, sám si vařim, sám si peru, víš, jak to pokračuje, že jo, ta věta. Pak bych šel ještě 4 krát se psem a oni tě vzbuděj ve čtyři ráno a sundaj ti peřinu a nutěj tě jít ven. A nehleď na to, člověku taky ty klouby nesloužej jako za mlada, tak přetahovat se se psem, to není ono.*“ (Lukáš) Z těchto citací vyplývá, že si jsou respondenti negativ spojených se psy vědomi, ovšem i tyto nevýhody nemusí být v důsledku brány v potaz. Jakmile se totiž člověk ke psu dostane, ať už náhodou: „*...jeden z těch kluků, se kterým jsem šel ze školy, na toho psa zavolał: Vem si ho a ukázal na mě a myslel si, že ten pes mě bude honit, ono to ze začátku tak vypadalo, ale když jsem přišel domů, tak pes stál u našich dveří a vlastně pro něj to asi znamenalo, že má se mnou jít, tak jsem získal psa.*“ (Lumír) dostane ho darem: „*Pod stromečkem takováhle krabice, najednou se to tam nějak takhle to a vyskočil na mě kavalír. Tak máme zase.*“ (Růžena) nebo si ho pořídí z vlastní vůle: „*...takže jsme právě toho vlčáka potřebovali, protože je to velký tady, že jo. To sou ty baráky.*“ (Marie) je pes automaticky považován za člena rodiny a jen máloco může jeho pozici v rodině zpochybnit.

3.7 Pes v rodině

V naší dnešní společnosti není neobvyklé považovat psa za právoplatného člena rodiny. „*No tak, my jsme pejsky měli stále, na Šumavě, že jo, protože u baráku a tak. Takže člověk k tomu ten vztah měl, to patřilo do té rodiny, a tak, nejenom pejsky, ale i jiný zvířata že jo. Tak myslim si že, když s tím pejskem člověk takhle, vůbec, pes patří, bych řekla k baráku a k rodině*“ (Jana) Dokonce za člena privilegovaného. Na rozdíl od ostatních členů domácnosti totiž často nemusí plnit běžné povinnosti člena rodiny a jen si užívá výhod. I zde je patrný přístup ke psu jako k dítěti. Tento přístup byl zmíněn ve všech provedených rozhovorech. *Nevim, když třeba*

pak vonemocní to zvíře a tak, tak se tomu věnujete jako dítěti. Protože... Zkrátka je to člen rodiny.“ (Milada)

Domnívala jsem se, že skutečnost, zda pes bydlí venku či vevnitř, bude mít na přístup ke psu značný vliv. Dle předpokladu se více do rodiny začlení pes žijící přímo v domácnosti. Tato hypotéza se ovšem v provedených rozhovorech nepotvrdila. Vůbec nikdy nebyla v rozhovoru zmíněna funkce psa jako hlídače, přestože u čtyř respondentů pes tráví většinu času na zahradě. Jedna respondentka uvedla, že důvodem pro koupi psa byl dům s velkou zahradou: „...no a pak už jsme tady byli, takže jsme právě už toho vlčáka potřebovali, protože je to velký tady, že jo, to jsou ty baráky.“ (Marie), přesto o hlídání nepadla v celém rozhovoru ani zmínka. I tento fakt tedy podporuje tvrzení o významnosti emocionální funkce psů a její upřednostnění před funkcí psa hlídačského. Je však třeba si uvědomit, že rozhovory byly prováděny s respondenty, kteří bydlí ve větších městech, a pohled lidí na vesnici by v tomto ohledu mohl být velmi rozdílný.

Přestože pes v rodině nemá mnoho povinností, může zastávat mnoho rolí a plnit různé funkce v emocionální rovině. Tyto role a funkce spolu mohou souviset a vzájemně se prolínat. Jednou z nich je pes jako prostředek rodinné solidarity. Tuto funkci plní například psi v rodině paní Jany, která je už sice sama nechová, ale pravidelně je chodí venčit synovi. „Nevim, já teda, říkám, psa nemám, z důvodu, že furt takhle courám, že jo, zase ale, že jo, když hlídám klukova tak, tak... Já když ted' měla štěňata (synova fenka), ona měla tři ted' na jaře, tak jsem vždycky hlídala, když oni jezdili na hory.“ (Jana) Pes je tedy pojítka rodiny, nejen z hlediska vzájemné výpomoci, ale také z toho důvodu, že mají příslušníci rodiny společné téma. I zde je pes jakýmsi převlečeným dítětem. Z pohledu syna, který ještě nemá děti, ale vlastní dva psy, o které se musí starat. Ale také z pohledu paní Jany, která mu je chodí hlídat, jako některé babičky chodí hlídat vnoučata.

Kromě role dítěte a vnoučete, je pes také považován za vhodnou náhradu lidského sourozence. „Ono i těm dětem to jako pomůže. Ten jedináček se chce na něco upnout no, i když je to kočička, křečiček. No tak ale pes je nejlepší že jo, co si budem povídat.“ (Milada) Z tohoto hlediska může pes plnit emocionální funkci v rodině pro příslušníky tří generací.

Další funkcí psa v rodině je uvolnění napjaté atmosféry, pro příklad uvádím citaci paní Milady. „Jo, v podstatě se líp s těma lidma komunikuje jo. Přes toho psa, nebo když třeba tady bydlel kluk a když sme se pohádali, tak jako třeba šel: Runy, řekni paničce, nebo já zase: No, ten Luboš, ten tady nechal binec. No tak jako nenápadně i přes toho psa není doma takový dusno. Víte, jak to myslím?... Jako fakt i tu atmosféru doma ten pes urovnává jo.“ (Milada) I

v tomto ohledu je pes jakýmsi dítětem v rodině, kdy se před ním ostatní členové domácnosti nechtějí hádat, a zároveň je svými dovednostmi a potřebami uklidňuje.

Významnou roli může pes ztvárňovat také pro osamělé členy rodiny, často jako náhrada dětí po jejich odchodu z domova. „*No dřív mě nabíjely ty děti, nebo vás ten přítel, ale když je člověk sám, tak je to lepší. Neříkám, že to musí být pes, může to být i kočka jo. Ale z kočky je moc chlupů...*“ (Milada) Další funkcí psa pro osamělé jedince může tedy být sociální opora. „*A teď jak člověk má psa, tak ho něco bolí, takhle a ten pes vás prostě nenechá, abyste jako, když máte depku, jako ste smutná, von to vycítí jo. Von přijde, volízne vás. Je to prostě, je to lepší život, no.*“ (Milada) Nebo naopak seznamování s dalšími lidmi: „*...tak jedeme třeba metrem, a tam bych sbalila tři chlapy, než dojedu na Pavlák. Je to hezkej pejsek, můžu si ho pohladit?*“ (Milada)

3.8 Mluvení o psech, se psy a na psy

Komunikace s lidmi je umožněna nejen na základě častějších kontaktů s nimi při venčení, ale také na základě zjevného společného zájmu. „*Jak potkám někoho s psama, tak to je hrozný, já se dám do řeči s nima (smích).*“ (Jana).

Častá je ale také komunikace se psy a někdy i její upřednostňování před komunikací mezilidskou. Tento jev byl patrný i u mých respondentů, kdy byly naše rozhovory často přerušeny tím, že se respondent zapovídal s mým psem nebo mu nutně okamžitě musel dát pamlsek.

O lidech nám toho hodně napoví nejen to, jak mluví o psech a jiných zvířatech ve společnosti, ale také jak mluví s nimi. Všichni respondenti uvedli, že si se psy povídají a ti jim rozumějí. Nejde ovšem jen o komunikaci účelovou, jak tomu u zvířat bývá, ale především o bezúčelné povídání. Často se také ke svým psům upínají během konverzace, jako by žádali o potvrzení svých slov. „*No ona ani nechce se nic učit, že jo Runy*“ (Milada) Komunikaci tedy vidí jako oboustrannou, kdy je od psa žádáno nejen porozumění, ale také odpověď. Komunikace se psy má pozitivní vliv na psychiku člověka, jak z možnosti komunikovat se psem, tak z umožnění navázání nových kontaktů s lidmi.

I v těchto citacích můžeme pozorovat přístup ke psu jako partnerovi a významnost, která je mu respondenty přisuzována bez ohledu na časové zařazení. V tomto případě byla volba seniorů jako respondentů velmi přínosná, jelikož poskytla možnost zjistit, zda emocionální význam spojovaný se psem postupem času mizí. Předpokládala jsem, že čím delší dobu psa člověk nechová, tím slabší budou emoce s ním spojované. Tato hypotéza ale byla mými

respondenty zcela narušena. S největším citovým zabarvením se sice o své 2 roky staré fence německého vlčáka zmiňovala paní Milada. Přesto například i pan Lukáš, který choval psa již před padesáti lety, mluvil o svém německém ovčáku velmi živě. I paní Jana, která psa nemá, si vybaví všechna jména psů chovaných v dětství a hlídání synových psů, Maliny a Kazíka, podléhá celá její agenda. Velmi citlivě k tématu přistupovali respondenti Růžena, Lenka a Albert, jelikož o své psy po více než patnácti letech během loňského roku přišli. Jen Růžena má psa nového, a to protože ho do společné domácnosti koupila dcera. Lenka a Albert si dalšího psa nepořídí, protože už nikdy nechtějí zažít ztrátu někoho tak blízkého. Pes je tedy pro člověka důležitý nejen teď a tady.

4. Závěr

V této bakalářské práci jsem se snažila odpovědět na výzkumnou otázku, jaké významy jsou spojené se psy ve společnosti, jaké postavení mohou mít v porovnání s ostatními zvířaty i lidmi a jaké role mohou ve společnosti i v rodině hrát. K získání odpovědí přispěla jak teoretická východiska této práce, tak interpretace postojů mých respondentů. V této části se pokusím svá zjištění stručně shrnout a formulovat na jejich základě závěry, které je zasadí do širších společenskovedních souvislostí.

Z teoretických východisek i mé analýzy vyplývá význam emocí, co se postojů ke zvířatům týče. Především dle citového zabarvení, nikoliv podle možného užitku, jsou totiž zvířata ve společnosti privilegována. V rozhovorech byli domácí mazlíčci popisováni jako lepší než ostatní zvířata, ať už užitková či divoká. V žebříčku oblíbenosti domácích mazlíčků je pes na prvním místě. To může být způsobeno velmi dlouhou společnou historií psa, popsanou v teoretické části, ale také plněním emocionální funkce, jež je psu připisována mými respondenty nyní.

Psi jsou pro některé respondenty stejně důležití jako lidé a mohou dokonce nahrazovat lidské jedince v sociálních skupinách. To může vést k jejich antropomorfizaci až infantilizaci, jež byly častými jevy v provedených rozhovorech. V rozhovorech převládal pohled na psa jako na privilegovaného člena rodiny bez vlastních povinností, přičemž byla zdůrazňována jeho emocionální funkce. Kromě jejich roztomilosti a schopnosti využít pečovatelských reflexů lidí, mohou být důvodem i rozpadlé sociální vazby ve společnosti, které jsou tímto způsobem nahrazovány. Stejně jako dětem je i psům nekriticky odpouštěno, a to jak psům konkrétně, tak

obecně psům ve společnosti. Negativní efekty spojené s jejich chováním jsou tedy buď opomíjeny, nebo dávány za vinu lidem.

Komunikace lidí a psů, jež byla dalším tématem mé práce, nám může o lidech a jejich společenstvích také mnoho prozradit. Mluvení o zvířatech bylo častým jevem již v minulém století, zatímco mluvení s nimi mohlo být považováno za určitou formu deviace. To, že není mluvení se zvířaty v současnosti jevem neobvyklým, odráží proměnu společnosti, a to uvolněnější postoj k sociálnímu jednání s ohledem na zahrnutí zvířat do lidského světa.

Přínosem této práce je ověření významu psů, kteří kompenzují chybějící emocionální i sociální vazby v životě mých respondentů a zároveň shrnutí vývoje vztahu a postavení člověka k psu i jiným zvířatům ve společnosti v širším historickém a kulturním kontextu.

Jedním ze stěžejních témat této práce je funkce psa jako náhrady dítěte. V návaznosti na toto zjištění by mohlo být zajímavé srovnání seniorů s mladými rodiči, kteří si pořídili psa před dítětem a ověření hypotézy, že význam psa v rodině s příchodem miminka naopak klesá. Jiný pohled na funkci psa v rodině by také mohlo přinést šetření mezi seniory, kteří žijí mimo město.

Summary

The aim of the thesis is to understand meanings and roles ascribed to dogs by my respondents. This topic was chosen because of its up-to-date nature in the Czech society which is reflected in the number of owned dogs and their popularity as pets. This work is based on the theory of social constructivism, according to which the meanings of phenomena, and hence of animals in society, are created during social interactions. Consequently, dogs in society can be regarded not only as animals but also as individual personalities - they are therefore anthropomorphized. Anthropomorphized dogs can play many roles in the family, but most common role is the role of a child. This conclusion is supported by another finding of this research showing that importance of emotional bond between animals and people is growing.

Použitá literatura

ARLUKE, Arnold a Clinton SANDERS. *Regarding animals*. Philadelphia: Temple University Press, 1996. Animals, culture, and society. ISBN 1-56639-441-4.

BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46.

BOLLIG, Michael., Michael. SCHNEGG a Hans-Peter. WOTZKA. *Pastoralism in Africa: past, present, and future*. New York: Berghahn, 2013. ISBN 9780857459091.

BRYANT, Clifton D. The Zoological Connection: Animal-Related Human Behavior. *Social Forces* 58, no. 2 (1979): 399-421. doi:10.2307/2577598. [citováno dne 7. 5. 2017]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/2577598.

ČERMÁK, Ivo, David HILES a Vladimír CHRZ. *Narativně orientovaný výzkum: interpretační perspektivy*. In V. Řehan, M. Šucha (ed), *Psychologica* 37, Sborník z konference Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku 6. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007. s. 53-66, 14 s. ISBN 978-80-244-1813-1.

DIAMOND, Jared. Evolution, consequences and future of plant and animal domestication. *Nature*, 2002, 418: 700-707. [citováno dne 12. 5. 2017]. Dostupné z: www.nature.com/nature/journal/v418/n6898/full/nature01019.html.

Global study: Pet ownership, 2016. [citováno dne 7. 5. 2017]. Dostupné z: www.gfk.com/global-studies/global-studies-pet-ownership.

GREENEBAUM, Jessica. It's a Dog's Life: Elevating Status from Pet to 'Fur Baby' at Yappy Hour. *Society & Animals* 12: 117-34, 2004. [citováno dne 7. 5. 2017]. Dostupné z: www.researchgate.net/publication/233541497.

HEJHALOVÁ, Ivana. Jak štěkají psi a lidé. *Biograf* (34): 105 odst., 2004. [citováno dne 17. 5. 2017]. Dostupné z: www.biograf.org/clanek.php?clanek=v3403.

HOROWITZ, A. C., & BEKOFF, M. Naturalizing anthropomorphism: Behavioral prompts to our humanizing of animals. *Anthrozoös*, 20(1), 23-35, 2007. citováno dne [17. 5. 2017]. Dostupné z: works.bepress.com/marc_bekoff/15.

KOMÁREK, Stanislav. *Příroda a kultura: svět jevů a svět interpretací*. Vyd. 2., V nakl. Academia 1., rozš. Praha: Academia, 2008. Galileo. ISBN 978-80-200-1582-2.

KOMÁREK, Stanislav. *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*. Praha: Academia, 2011. Galileo. ISBN 978-80-200-1904-2.

LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. Teoretická knihovna, 3. ISBN 80-7294-071-6.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X.

MULLAN, Bob a Garry MARVIN. *Zoo culture*. 2nd ed. Urbana: University of Illinois press, c1999. ISBN 0-252-06762-2.

Number of pet dogs in Europe from 2010 to 2014, Statista.com [citováno dne 7. 5. 2017]. Dostupné z: www.statista.com/statistics/515579/dog-population-europe.

PURY, Albert de. *Člověk a zvíře - stvoření Boží: Starý zákon o zvířatech*. Praha: Kalich, 1999. ISBN 80-7017-313-0.

ŘIHÁČEK, Tomáš, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6382-2.

SERPELL, James A. The Human-Animal Bond. *The Oxford Handbook of Animal Studies*. : Oxford University Press. Oxford Handbooks Online, 2015. [citováno dne 7. 5. 2017]. Dostupné z: www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb.

VANDROVCOVÁ, Tereza. Pes jako typický zástupce zvířat v sociálním světě člověka. *Human animal studies*, 2009 [citováno dne 7. 5. 2017]. Dostupné z: humanimal.cz/texty_soubory/pes-ve-svete-cloveka.html.

VANDROVCOVÁ, Tereza. Sociologie zvířat: přehledová stať o oboru Human-Animal Studies. Písemná práce k předmětu Soudobé sociologické teorie v rámci doktorského studia. *Human-Animal Studies*, 2010. [citováno dne 18. 5. 2017]. Dostupné z: humanimal.cz/texty_soubory/sociologie-zvirat.html.

VANDROVCOVÁ, Tereza. *Zvíře jako pokusný objekt: sociologická reflexe*. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-456-8.

WOLOY, Eleanora M. *Pes a lidská duše: studie o povaze vztahů mezi člověkem a psem a o významu symbolických obrazů psa v mýtech, snech a představách*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2005. Studie (Nakladatelství Tomáše Janečka). ISBN 80-85880-42-3.